

HUMAYUN SEVİNC

Larabağ
SAHZADƏSİ

HUMAYUN SEVİNC

Qarabağ ŞAHZADƏSİ

MƏCBURİ NÜSXƏ
№ _____

40.

F. Kəçəri adına
Respublika Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 132815

ŞƏRQ-QƏRB

arabağ Azərbaycanın qədim və tarixi torpağıdır. Bu torpaqda əcdadlarımızın izləri, ulu babalarımızın bizə miras qoyub getdikləri zəngin xəzinə var.

Başı buludlara dəyən dağlar, bumbuz bulaqlar, çinar meşələri, qədim abidələr əsrlərin sirrini özündə saxlayır.

Qarabağın zümrüd tacı Şuşa – Şərqi musiqi akademiyası, muğam beşiyi və dahi şairlərin, sənətkarların, alimlərin vətənidir.

Bu şəhərdə Qarabağ xanı Pənahəli xanın nəticəsi, məşhur şairə və xeyriyyəçi Xan qızı Xurşidbanu Natəvan yaşamışdır.

XURŞİDBANU NATƏVAN

uşada gözəl bir yay səhəri idi. Günəş dağların arxasından boy-lanaraq qızılı şəfəqlərini ətrafa yayır, ilıq nəfəsi ilə təbiəti oyat-mağa tələsirdi. Qarabağ xanı Mehdiqulu xan səhəri xoş xəbərlə açdı – xanın qızı dünyaya gəlmişdi.

Günəşin xoş müjdəsi ilə doğulan körpəyə Xurşidbanu adını ver-dilər.

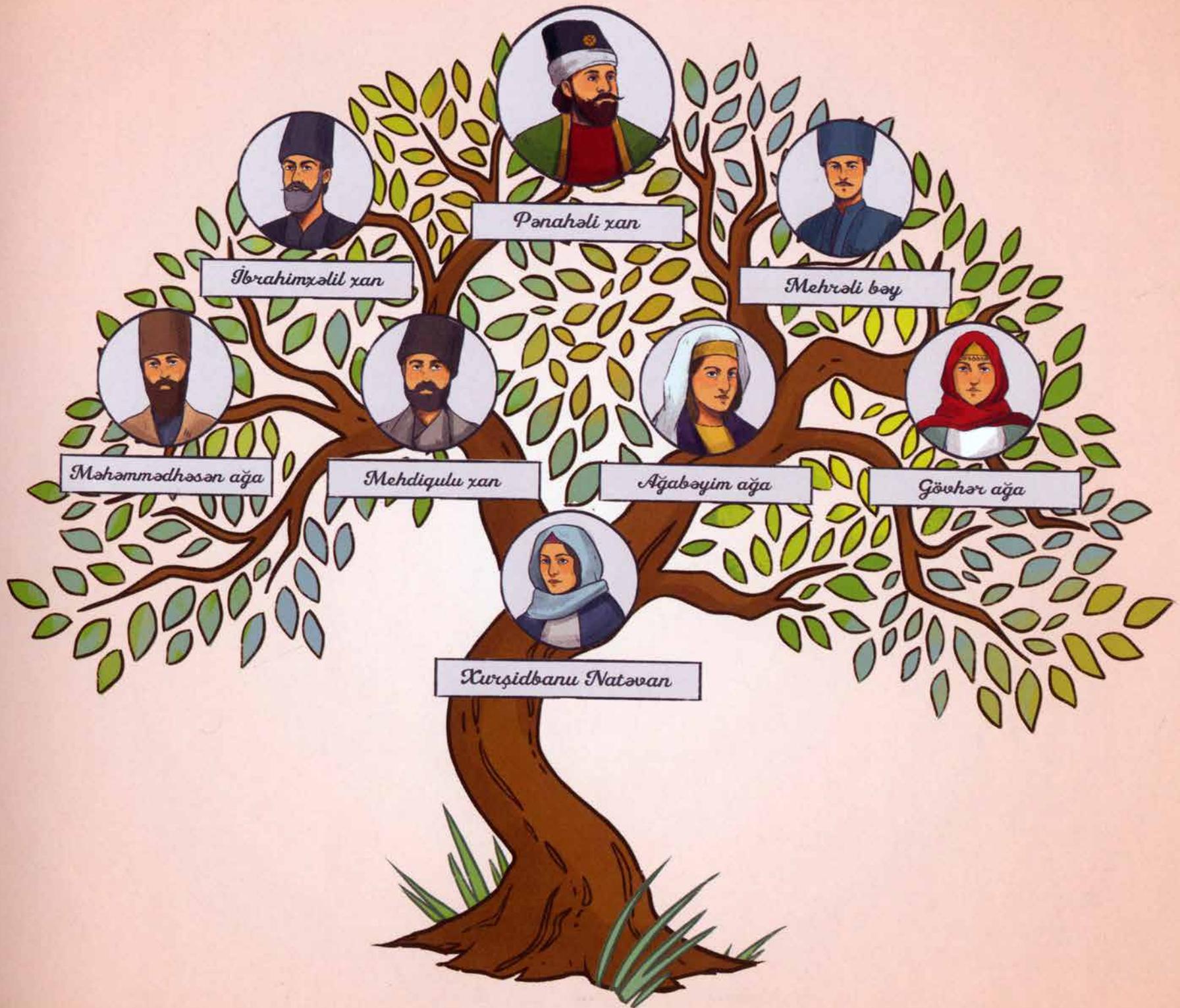
Xurşidbanu ailənin yeganə övladı olduğundan onu sarayda “Tək inci” deyə çağırırdılar. El arasında isə o, “Xan qızı” kimi tanınırdı.

Sarayın ən yaxşı müəllimləri Xurşidbanunun təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olurdular. O, çox istedadlı və bacarıqlı idi, iti hafizəsi, gözəl nitqi vardı. Xan qızı çoxlu mütaliə edir, musiqi və incəsənətə böyük maraq göstərirdi.

Xurşidbanu şeir yazmağı sevirdi. Şuşanın əsrarəngiz təbiəti, ətirli çiçəkləri ona ilham verirdi. Yamacların yaşıl saçlarını bəzəyən tər bənövşələr, qayalardan süzülən büllur şələlələr, sarı bülbüllərin nəğməsi Xurşidbanunun incə qəlbində qeyri-adi hisslər oyadırdı.

O, şeirlərini "Natəvan" təxəllüsü ilə yazırdı. Xurşidbanu Natəvanın şeirləri dildən-dilə gəzir, xalq tərəfindən sevilirdi.

MƏCLİSİ-ÜNS

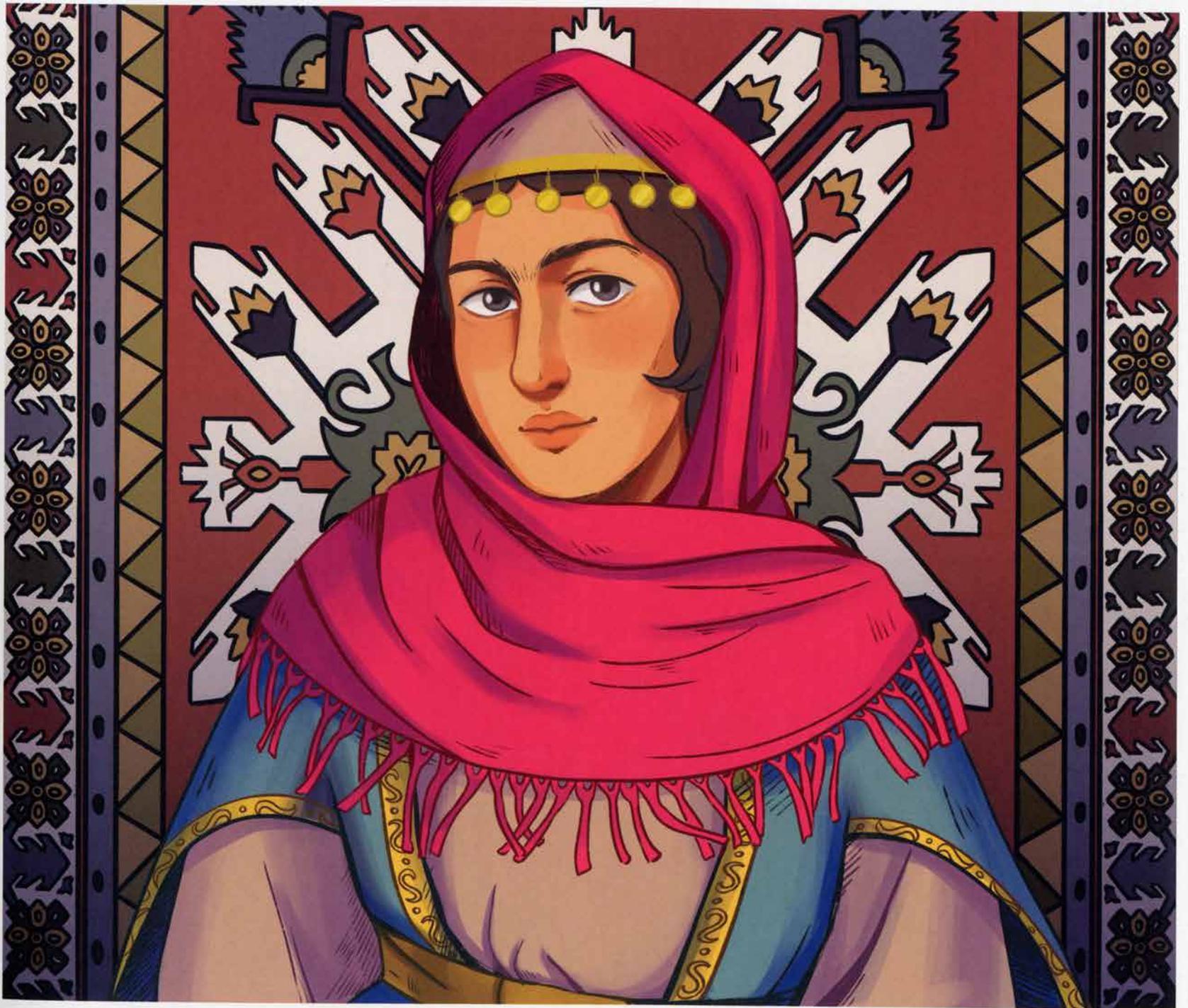

Üllü-çiçəkli bağçada çarhovuzun ətrafına məxmər üzlü kə-tillər düzülmüşdü. Yerə salınmış xalı üzərində oyma naxışlı rəhillər, döşəkçələr var idi. Bağçada gül bülbülü, bülbül gülü çağırırdı. Xan qızının məlahətli səsi “Məclisi-üns”ün başladığından xəbər verirdi:

*Əgərçi xoşdur mənə ətri, həm səfası gülün,
Cəfası çoxdu, nə hasil ki, yox vəfası gülün.*

Xurşidbanu Natəvan Şuşada “Məclisi-üns” adlı ədəbi məclis təşkil etmişdi. “Məclisi-üns” dostluq məclisi idi. Qarabağın məşhur şair və sənətkarları burada çıxış edir, şeirlər oxuyurdular. Hər kəs bu söz xəzinəsindən bir gövhər götürürdü.

Məclis musiqisiz keçməzdi. Elə ki tar-kaman dilə gələr, musiqi səslənərdi, bülbüllər də pərvazlanıb cəh-cəh vurardılar. Yay axşamlarında Xan qızının bağında Şuşanın məşhur xanəndələrinin ifası məclisə qeyri-adi bir rəng qatırdı. “Məclisi-üns”ün sədası hər tərəfə yayılmışdı.

AŞIQ SÖZÜ HAQQ OLAR

arabağın məşhur aşığı Abbasqulu “Məclisi-üns”ün yığıncaqlarında çalib-oxuyardı. O, ustalığı, sazda məharətli ifası ilə ad çıxarmışdı.

Aşıq Abbasqulunun təzə oxuyan vaxtları idi. Bir dəfə o, “Məclisi-üns”ün musiqi gecələrindən birində iştirak edirdi. Məclis Xan qızının bağında keçirilirdi. Şuşanın adlı-sanlı şair və musiqiçiləri də burada iştirak edirdilər. Abbasquluya çalib-oxumaq təklif edildi. O, Aşıq Valehin bir şeirini oxuyanda məclisin başında əyləşən Xurşidbanu Natəvan:

– Abbasqulu, şeiri düz demirsən, – deyə şeiri tamam əzbər söyləyib bu cür oxumağı məsləhət gördü.

Məclisdən sonra Natəvan aşığı yanına çağırırdır dedi:

– Sənin həm çalmağın, həm də oxuyub-oynamağın mənim çox xoşuma gəldi. Amma şeirləri düzgün oxuyub tələffüz etmirsən. Buna görə də

bizim məclisin yığıncaqlarında iştirak elə, şeir, qəzəl oxumağın üsullarını öyrən. Yaxşı sənətkar, hər şeydən əvvəl, şeiri, ədəbiyyatı kamil bilməlidir.

Xan qızının bu sözləri Abbasquluya çox təsir etdi. O, gecə-gündüz şeirlər axtarıb tapır, onları əzbərləyirdi. Axır vaxtlar şeirləri düzgün oxuması Xan qızının xoşuna gəldiyindən özünün bir neçə qəzəlini ona vermişdi. Aşıq Abbasqulu bu qəzəlləri şeir gecələrində, Şuşa məclislərində muğam üstə oxuyar, Xan qızının müdrik sözlərini unutmazdı.

XEYİR-DUA

rşın mal alan...

– Arşın mal alan...

– Bafta, tafta, boğça...

Şuşa məhəllələrində bir tacir əlində arşın və ipək boğça ilə gəzərək ucadan bu mahnını oxuyardı. Böyük bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli uşaqlıqda gördüyü bu səhnəni sonralar özünün məşhur “Arşın mal alan” əsərinə daxil etmişdi.

Üzeyir bəyin ailəsi Xurşidbanu Natəvanla tanış idi. Evləri də yaxınlıqda yerləşdiyindən Üzeyir şairənin bağçasından tez-tez tar, qaval, muğam səsləri eşidirdi. Ecazkar musiqi və Xan qızının şirin söhbətləri gənc Üzeyiri ovsunlamışdı.

Üzeyir bəy təhsilini davam etdirmək üçün Tiflisə getməyə hazırlaşdı. Yola düşməzdən əvvəl o, xeyir-dua almaq üçün Xurşidbanu Natəvanın yanına gəlmişdi. Şairə Üzeyirin alnından öpdü, ona yaxşı yol arzuladı. Sonra bir ayə oxuyub Üzeyiri “Quran”ın altından keçirdi və xeyir-dua verdi:

– Yolun açıq və işıqlı olsun. Qoy bu torpağın bəxş etdiyi istedad bilik və zəhmətinlə sənə uğurlar gətirsin. Harada olursansa ol, Qarabağın, Şuşanın – Vətənimizin adını uca tut.

Dahi bəstəkar və Şərqdə ilk operanın banisi Üzeyir Hacıbəyli Xan qızı Xurşidbanu Natəvanla bu görüşünü heç zaman unutmamışdır.

ƏN GÖZƏL HƏDİYYƏ

əşhur fransız yazıçısı Aleksandr Düma Qafqaza səyahət edərkən Azərbaycana gəlmişdi. Məğrur Dərbənd qapıları, Qız qalası, ecazkar Şəki Xan sarayı, Qarabağ xalçaları Dümanı valeh etmişdi. Düma gözoşşayan mənzərələri seyr etdikcə rəssam dostu Moyne onların rəsmini çəkirdi.

Hər şey lap “Min bir gecə” nağıllarındakı kimi idi: göz qamaşdıran daş-qaşlar, zərif xalılar, sədəf və qızılı işləməli xəncərlər və daha nələr, nələr!

Böyük ədib ziyafətə dəvət olunmuşdu. O, Qarabağ hakimi Mehdiqulu xanın qızı, şairə Xurşidbanu Natəvanla görüşə tələsirdi. Zövqlə bəzədilmiş otağa ipək mütəkkələr döşənmiş, süfrəyə mis məcməyidə plov, nar, kişmiş, şərbət düzülmüşdü. Xan qızı zəngin milli libasında füsunkar görünürdü. O, qonağı ehtiramla qarşıladı.

– Xoşbəxtəm ki, səyahətimi misli-bərabəri olmayan bu əfsanəvi torpaqdan salmışam, – heyranlığını gizlətməyən Düma sözə başladı.

– Doğrudur, ulu babalarımızdan bizə miras qalan bu torpaqda möcüzələr, heyrətamiz gözəlliklər var, – deyər Natəvan cavab verdi.

– Sizin kimi xeyirxah əməlləri ilə məşhur, həm də gözəl şeirlər yazan Qarabağ şahzadəsi ilə tanış olmaqdan şərəf duyuram. Siz xalqınız üçün böyük işlər görürsünüz.

– Təşəkkür edirəm. Xalqımın xoşbəxtliyi və firavanlığı mənim üçün hər şeydən üstündür.

– Siz azadlıqsevər, cəngavər xalqsınız. Siz həmişə qalib olmuşunuz. Mən sizin igidliyi dillər əzbəri olan qəhrəmanlarınız haqda çox eşitmişəm, – deyə Düma sözüne davam etdi.

Sonra onlar Qarabağ və yerli adət-ənənələrdən söhbət açdılar. Xan qızının kübar davranışı, dünyagörüşü Dümanı heyran etmişdi. Ayrılkən Natəvan öz əlləri ilə naxışlar saldıği pul kisəsini və zərif ipəkdən tikilmiş iki arxalığı Aleksandr Dümaya bağışladı. Düma onları ən gözəl hədiyyə adlandırıb şairə ilə görüşdən qiymətli bir xatirə kimi saxlayacağına söz verdi.

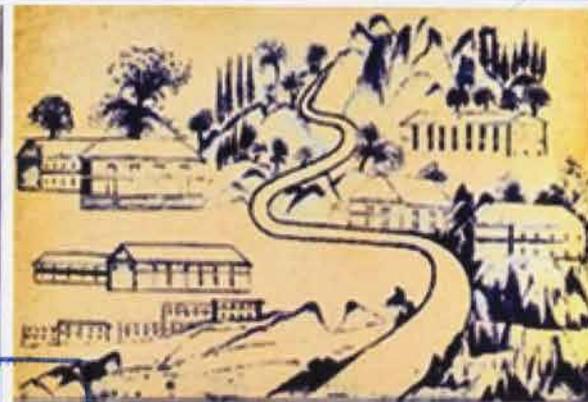
GÜL DƏFTƏRİ

Xurşidbanu Natəvan istedadlı rəssam idi. O, təbiət gözəlliklərini fırçanın köməyi ilə kətan, bəzən də kağız üzərinə köçürər, misralara çevirib "Gül dəftəri" adlı albomuna yazardı.

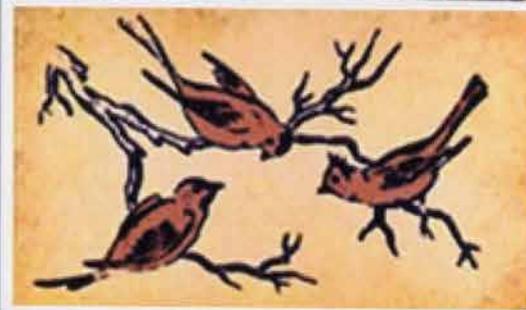
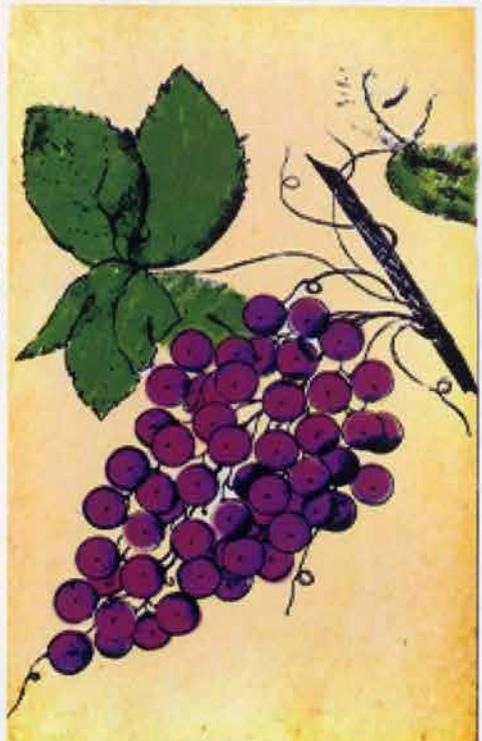
Xan qızı ipək saplar və rəngbərəng muncuqlarla toxuduğu "Gül dəftəri"ni incə naxışlarla bəzəmişdi. O, "Gül dəftəri"ni yazmağa başladığı tarixi albomun üzərinə hörmüşdü. Natəvan albomun bir üzünə hicri tarixi ilə 1304, qızılgül, bənövşə, digər üzünə isə miladi tarixi ilə 1886 və qovaq, şam ağacı təsvirlərini toxumuşdu.

"Gül dəftəri"ndən sanki Qarabağın min bir çiçəyinin ətri gəlirdi. Natəvanın sulu boya və karandaşla çəkdiyi nərgiz, süsən, qızılgül, yasəmən sehrlı bağçaya bənzəyirdi.

"Gül dəftəri"ndə Xan qızının səyahət zamanı çəkdiyi mənzərələr də əks olunmuşdu. Xurşidbanu Natəvan ən incə duyğularını, hiss və həyəcanını rəsmlərində canlandırır, təkrarsız sənət əsərləri yaradırdı.

Koçanlı adına
Respubilka Uşaq
KITAPXANASI
INV. № 132815

BƏNÖVŞƏ

Fələk rənginə bənzər bu bənövşə,
Tutub səhraları hərsu, bənövşə!

Neçün gülşənlərin tərkin qılıbsan?
Düşübsən çöllərə dilcu, bənövşə!

Belə qəddin bükülmüş pirlərtək,
Deyirsən sübhü şam “yahu”, bənövşə!

Səni şövqü bahar aşuftə qılmış,
Çəkər aşiq olan qayğu, bənövşə!

Dilər ətrin könül badi-səbadan,
O zülfi-yartək xoşbu, bənövşə!

QƏRƏNFİL

Əni kimdir sevən bica, qərənfil?
Sənə mən aşiqi-şeyda, qərənfil!

Səni gülşən əra aşuftə gördüm,
Yəqin bildim tutub sevda, qərənfil!

Belə pəjmürdə hal ilə durubsan,
Düşər güllər əra qovğa, qərənfil!

Driğa kim, vəfasızdır bu gülşən,
Gedər bu teləti-ziba, qərənfil!

Üzündən pərdeyi-nazın kənar et!
Unutma aşiqi, haşa qərənfil!

BÖYÜK XEYRİYYƏÇİ

“**B**u məktəb xeyli uşağın təhsil almasına kömək edəcək. Otaqları da işıqlı və rahatdır. Görəsən, qonşu kənddən bura gəlmək çətin olmayacaq ki? Gələn il orada da məktəb tikdirəcəyəm. Nə qədər çox uşaq yazıboxuya, savad ala bilsə, millətimin gələcəyi işıqlı olar”, – deyə Xurşidbanu yeni tikdirdiyi məktəbin son hazırlıqlarını nəzərdən keçirdi.

Xurşidbanu Natəvan xalqını savadlı və xoşbəxt görmək istəyirdi. O, kəndlərdə məktəblər tikdirir, istedadlı uşaqları himayəsinə götürüb onlara təhsil verirdi.

Xurşidbanu atası Mehdiqulu xana məxsus kəndləri və böyük təsərrüfatı idarə edir, Şuşanın abadlığı üçün böyük işlər görürdü. Şuşa getdikcə gözəlləşirdi. Xan qızı yollar, körpülər tikdirdi. O, Şuşaya su kəməri çəkdirib camaatı içməli su ilə təmin etdi. Şəhərdə bulaq, buzxana, hamam tikdirdi.

Xurşidbanu Natəvan səfalı bir yerdə gözəl bağ saldırmışdı. Salxım söyüdlərin, çinarların kölgə saldığı, gül-çiçəyə qərq olmuş bağ şuşalılının ən sevimli istirahət guşəsinə çevrilmişdi.

Xeyirxahlığına və nəcibliyinə görə xalq Natəvanı sevirdi. O, kasıblara əl tutur, ehtiyacı olanlara kömək edirdi. Bayram günlərində Xurşidbanu kimsəsiz uşaqları sevindirib diqqət və nəvazişini heç kimdən əsirgəməzdi.

Natəvanın xeyirxah əməlləri Qarabağın sərhədlərini aşırırdı. O öz vəsaiti ilə Bakıdan Şıx kəndinə yol çəkirdi, vətəndən uzaqda oxuyan tələbələrin təhsil haqqını ödədi, Şamaxıda açılan qız məktəbinə yardım etdi.

Vətəni və xalqı üçün çalışmaq Xan qızının ən böyük amalı idi.

KƏHRƏBA DƏNƏLƏR

Kəhər atlar qoşulmuş fayton yolun kənarında dayandı. Uzaqda üfük qızarıb, qızardıqca dəniz kimi yırğalanan zəmini kəhrəba rənginə boyayırdı. Ləpələnən bu “dəniz” – qızıl saçaqlı, sarı sünbüllü taxıl zəmiləri idi.

Xurşidbanu Natəvan yeni növ buğda, darı, arpa yetişdirirdi. Çəkilen zəhmət bəhrəsini vermiş, biçin zamanı gəlib çatmışdı. İndi isə o, zəmilərə baş çəkməyə gəlmişdi.

Xan qızı faytondan düşüb ətrafa göz gəzdirdi. Xəfif meh əsdikcə taxıl zəmiləri zümzümə edirmiş kimi xışıldayıb səs salırdı. Bir azdan göz işlədikcə uzanan zəmi biçinçilərlə doldu. Başlarına ağ yaylıq bağlamış biçinçilər işə başladılar. Əllər havaya qalxıb-endikcə oraqların polad tiyələri günəş altında bərq vurub göz qamaşdırırdı. Hamıda bir coşqu, sevinc vardı. Oraqlar cingildəyir, sünbül dəstələri dərz bağlanıb səliqə ilə üst-üstə yığılırdı. Boz sərçələr atılıb-düşür, yerə tökülən dənələri dimdiklərinə alıb ora-bura uçurdular. Arabir biçilən cərgələr arasından səs eşidilirdi:

*Təzə buğda, tər buğda,
Xırman üstə sər buğda.
Ruzidir, bərəkətdir,
Çölə düşən hər buğda.*

*Qolunda var qüvvətin,
Arzum var, olsun mətin.
El yolunda baş qoyan
Qazanar el hörmətin.*

Bu xoş mənzərəni seyr edən Natəvan təzə biçilmiş sünböldən götürüb qoxuladı, sanki yenicə təndirdə bişmiş çörəyin ətrini duydu. Sevincdən dolan gözlərinə bir rahatlıq, arxayınlıq gəldi. Böyük həvəslə işləyən biçinçilərə baxıb zəmidən aralandı.

Fayton yavaş-yavaş irəliləyir, təkərlərin taqqıltısı eşidilməz olurdu. Külək isə kəhrəba zəmilərdən gələn səsi ətrafa yayırdı:

*El yolunda baş qoyan
Qazanar el hörmətin...*

QARABAĞ ATLARI

eyri-adi gözəlliği ilə seçilən Qarabağ atlarının şöhrəti bütün dünyaya yayılmışdı. Qarabağ xanlarının böyük at ılxıları vardı. Xankəndidə, Şuşada tez-tez at yarışları keçirilirdi. Şuşaya səfər edən səyyahlar, rəssamlar heç yerdə belə gözəl atlar görmədiklərini deyirdilər. At yarışları ilə yanaşı, çövkən, baharbəndi, yaylıq kimi atüstü oyunlar məşhur idi. Şuşa şəhərinin gerbində də qızılı rəngli Qarabağ atı təsvir olunmuşdu.

Xurşidbanu Natəvan da atçılıqla məşğul olur, yeni at cinsləri yetişdirirdi. Cıdır düzündə keçirilən bayram tədbirlərində ən şahənə və əzəmətli atlar Xan qızına məxsus idi. Onun bəslədiyi məxmər çullu, gümüş yəhərli Qarabağ atlarının sorağı hər tərəfə yayılmışdı. Əlyetməz, Xan, Maymun, Qarnıyırtıq adlı atlar məşhur idilər.

Ceyran kimi yaraşlıq, səkil ayaqlı Əlyetməz qısa məsafələrə qaçışda yel kimi ötürdü. Gözəlliyinə görə Maymun, yəni Xoşbəxt adlandırılan köhlən hündürlüyə hoppanmağa meyilli, uzaq yürüslərə dözümlü idi. Qarnıyırtıq çevik, boynu hündür duruşlu olub, güc və dözümdə geri qalmırdı. Qara gözlü, yel qanadlı Qarabağ atlarının şücaəti, qəhrəmanlığı haqda əfsanələr dolaşırdı.

“XAN QIZI” BULAĞI

uşa camaatı suyu min bir əziyyətlə kəhrizlərdən, Xəlfəli və Daşaltı çaylarının sahillərindən tuluqlara doldurub gətirirdi. Şuşanın içməli su problemi Xan qızını çox narahat edirdi.

O ən yaxşı ustaları Qarabağa dəvət edib Sarıbaba dağının ətəklərindən Şuşaya su kəməri çəkirdi. Sıldırım qayaların arası ilə qivrilib gələn sərin su şuşalılardan əziyyətinə son qoydu.

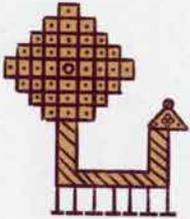
Natəvan ağ sal daşlardan gözəl bir bulaq da tikdirdi. Bulağın yaraşlıq çarhovuzu var idi. Çarhovuzun on iki gözündən dupduru su axırdı.

Bulağın açılışı günü Xan bağında böyük bir şadyanalıq vardı. Hər yerdən qonaqlar dəvət olunmuşdu. Şuşa camaatı böyük həyəcanla bulağın açılışına yığışmışdı. Alqış səsləri hər yanı bürümüşdü: “Xan qızının ömrü su qədər olsun!”, “Sağ olsun bəyim!”

Xanəndələr, sazəndələr çalib-oxuyur, şənliyə başqa bir büsat qatırdılar. Bayram libası geymiş qızlar səhənglərini doldurub bulaq başına yığışanlara su paylayırdılar. Xalq şairəyə böyük sevgi və hörmət əlaməti olaraq bulağa “Xan qızı” adını verdi.

QARABAĞ XALÇALARI VƏ TİKMƏLƏR

arabağda hər evdə hana qurulub xalça toxunardı. Qarabağ xanımlarının ipək və yun saplarla toxuduqları “Ləmpə”, “Çələbi”, “Nəlbəkiqül”, “Muğan” xalçalarının çeşniləri göz oxşayırdı. Xalçanın son düyünü vurulub hana kəsilən gün evdə toy-bayram olar, şirni paylanardı.

Xurşidbanu Natəvan xalça sənətinin incəliklərinə dərinədən bələd idi. O, xalça toxumağı, söyüd, zəfəran, boyaqotu və heyva yarpaqları ilə boyanmış iplərdən gözəl ilmələr vurmağı bacarırdı. Xan qızının müşayiəti ilə “Xanlıq” xalçası toxunmuşdu.

GÜLƏBƏTİN KÖYNƏK, ABI NİMTƏNƏ YAXASINDA QIZIL DÜYMƏ GƏRƏKDİR.

Xurşidbanu Natəvanın ipək və tirmədən nəfis əl işləri, tikmələri vardı. Məxmər parça üzərində qızıl və gümüş saplarla toxduğu zərif tikmələr gözəlliyi ilə insanı heyran edirdi.

Xan qızı xurcun, daraq qabı, araqçın üzərinə naxışlar salır, onları muncuq və incilərlə bəzəyirdi. Güləbətın tikməli yaxalıq, arxalıq, zərif biçimli nimtənə şairənin əllərinin incə toxunuşu ilə möhtəşəm görünüş alırdı. Xan qızının əl işləri və bənzərsiz tikmələri sərgilərdə seçilir və yüksək qiymətləndirilirdi.

ŞƏFALI ÇİÇƏKLƏR

uşanın yaşıl donlu düzləri, meşələri şəfali çiçəklər və dərman bitkiləri ilə zəngindir. Şuşa çəmənlərində bitən qırxbuğum, çobanyastığı, gülxətmi, dağ nanəsi min bir dərдин dərmanıdır.

Xurşidbanu Natəvan xalq təbabətinin gözəl bilicisi idi. Qarabağın müalicəvi otlarından dərman, məlhəm hazırlayırdı. İnsanlar şəfa tapmaq üçün onun yanına gəlirdilər. Xan qızı bəzən xəstələri müalicə edib sağalana qədər evində saxlayırdı.

Şuşanın tanınmış təbibisi Mirzə Məhəmmədqulu Hakim Xurşidbanunun ailə həkimi idi. O, həkimlik və əczaçılıq sənətini dərindən bilirdi. Məhəmmədqulu Hakim Şərqi təbabətinə aid qiymətli kitablar yazmışdı. Xurşidbanu Natəvan bu nadir kitablardan və tibnamələrdən bəhrələnirdi.

Qarabağın təkçə ətir saçan gül-çiçəyi, rəngarəng təbiəti deyil, şəfali havası, əfsanələrə çevrilən çeşmələri, bulaqları da can dərmanı idi. Belə əfsanələrdən biri də Pəri bulağı haqda idi.

PƏRİ BULAĞI

arabağ elatında bir kişinin Pəri adlı qızı var idi. Bir dəfə elat camaatına xəstəlik üz verir. Pəri də xəstələnir. Onu təbibə, loğmana göstərsələr də, dərdinə əlac tapa bilmirlər. Pərinin ay bənizi gündən-günə saralıb-solur.

El-oba yaylağa köçəndə Pərinin atası da qızının arabasını köçdən ayırmır. Amma o, yaylaqda da sağalmır. Dumanlı-çiskinli günlərin birində Pəri elatdan aralanır.

Çox gəzib-dolaşdıqdan sonra gözəl mənzərəli bir yerə gəlib çıxır. Burada hər şey Pərinin xoşuna gəlir, turaclar, kəkliklər ondan qaçmır. O, yabarı bitkilərdən yeyir. Baldırğan, şəhlik otu, quzuqulağı və yemlik yedikcə iştahası artır, su içmək istəyir. Bir az aşağıda bir bulağın axdığını görür. Bulağın ətrafında yarpız, qantəpər, kəklikotu kolları bitmişdi. Pəri bulağın suyundan doyunca içir. Bir müddətdən sonra isə xəstəliyindən əsər-əlamət qalmır.

Bir gün Pəri burada nurani bir qoca ilə rastlaşır və başına gələnləri ona danışır.

Qoca deyir:

– Qızım, bütün elat xəstəlikdən, ölüm-itimdən əziyyət çəkir. Qəm-kədər meydanda at oynadır. Yuxuda görmüşəm ki, bu torpağın gülü-çiçəyi, dərman otları, sərin bulağının suyu xəstələrə həyat verir. Xeyli vaxtdır ki, çöllərə, meşələrə düşüb həmin yeri axtarıram. Səni həyata qaytaranları, sənə şəfa verənləri mənə göstər.

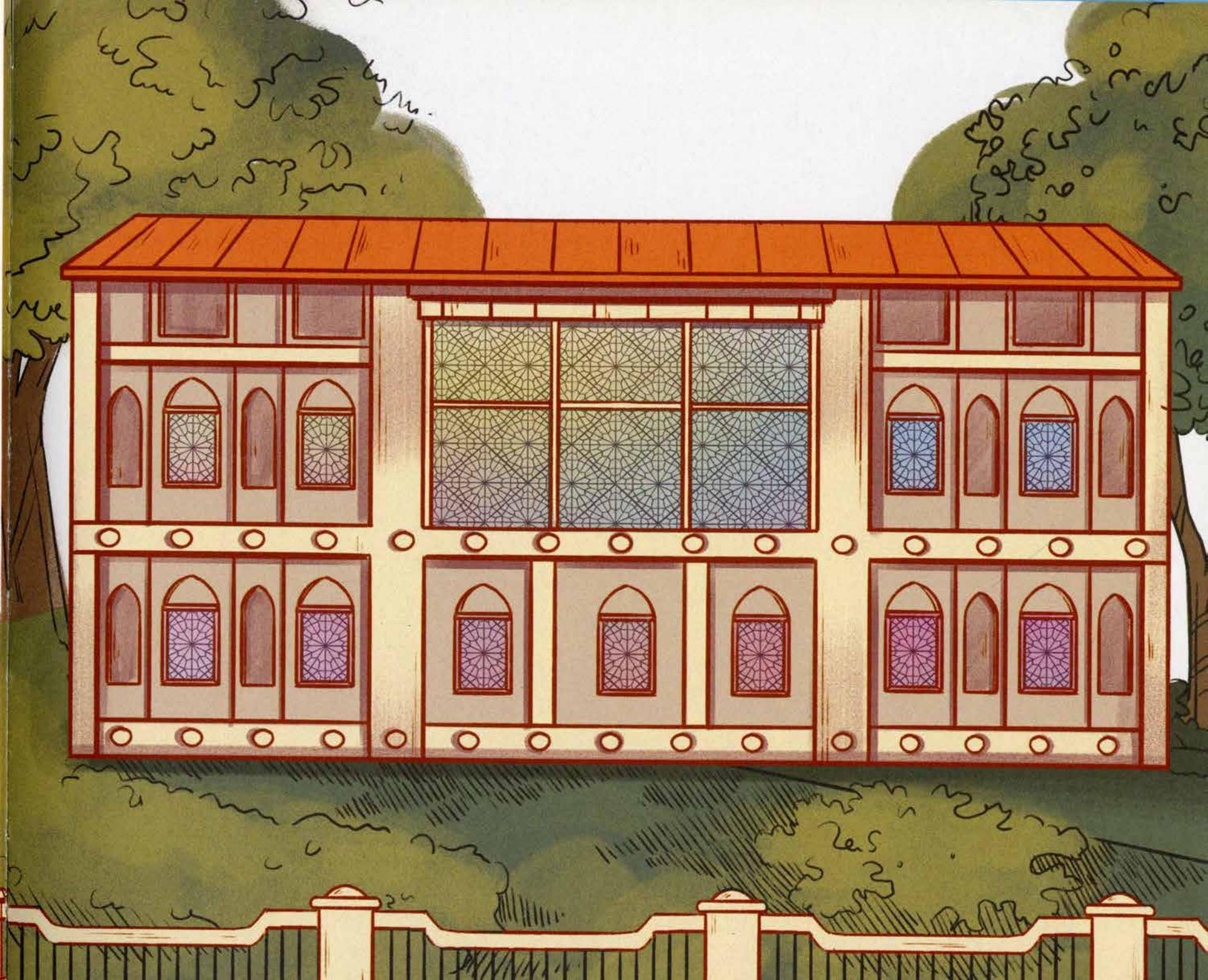
Pəri yediyi bitkiləri, bulağın yerini qocaya göstərir. Qoca çox sevinir və qızı evlərinə aparmağa söz verir. Pərinin ata-anası qızlarının sağ-salamat gəldiyini görür. Sevinclərindən yerə-göyə sığmayan valideynlər nurani qocaya dönə-dönə minnətdarlıq edirlər.

Pərinin sağalıb gəldiyini eşidən camaat onlara gözaydınlığı verir. Hamı səfali bulağın və sehrli otların möcüzəsindən xəbər tutur. Bulağın suyundan içən, bitkilərdən dadan xəstələr tezliklə sağalırlar. O vaxtdan bulağın adı “Pəri bulağı” qalır.

XURŞİDBANU NATƏVANIN SARAYI

Xurşidbanu Natəvanın sarayı Şuşa qalasının yaxınlığında yerləşirdi. İkimərtəbəli bu gözəl mülkü Şuşanın məşhur memarı Kərbəlayi Səfixan Qarabaği tikmişdir. Yaşılıqlarla əhatə olunmuş sarayın pəncərələri çarhovuzlu, gül-çiçəkli, gözoxşayan həyətə açılırdı. Sarayın aşağı mərtəbəsində yeddi otaq vardı. İkinci mərtəbədə isə əlavə otaqlar və böyük qonaq otağı yerləşirdi.

Sarayın ən füsunkar və mənzərəli guşəsi qonaq otağı idi. Hər tərəfdən şəkəli pəncərələrlə işıqlandırılan otağın döşəməsinə əlvan rəngli Qarabağ xalçası salınmışdı. Səhərlər rəngbərəng şüşələrdən içəri düşən günəş işığı xalça üzərində min bir rəngə çalırdı. Divarlardakı oyma naxışlar, freskalar otağa möhtəşəm görünüş verirdi. “Məclisi-üns”ün musiqili-şeyrli gecələri də burada keçirilirdi.

QIZILGÜL

Bir gün Xurşidbanu Natəvan eyvandan başı dumanlı Kirs dağıny seyr edirdi. Xəyalı isə Mil düzündən yenicə çəkdirməyə başladığı arxın işləri ilə məşğul idi. Bu zaman xidmətçi qız qapının ağzında göründü:

– Bəyim, bir nəfər gəlib, sizi görmək istəyir.

– Qoy gəlsin, – deyə Xurşidbanu başı ilə razılığını bildirdi.

Bir az keçmiş əyninə nimdaş çuxa geyinmiş bir qoca içəri daxil oldu. Otağa xoş bir rayihə yayıldı. Qoca gündən qaralmış əllərində bir dəstə qızılgül tutmuşdu.

– Xanım, bu gülləri özüm becərmişəm, sizə layiq bilib gətirdim, – qoca diləndi.

Natəvan üzündə xoş bir təbəssümlə gülləri alıb qoxuladı. Qocaya təşəkkür etdikdən sonra yüz manat pul verib yola saldı. Bunu gören xidmətçi qız dedi:

– Bəyim sağ olsun, o qızılgülün qiyməti iki şahıdan çox deyil. Bir dəstə gülə yüz manat verməyiniz məni təəccübləndirdi. Səxavətin də bir həddi var.

Natəvan qızılgüllərə nəvazişlə göz gəzdilərək dedi:

– Bizim yerlərdə səxavət pulla ölçülmür. Görürsən ki, o kişi ehtiyac içindədir. Gülü bəhanə edərək mənim yanıma gəlmişdir. Onu əliboş yola sala bilməzdim. Hər kasıbı sevindirəndə gözlərində gördüyüm xoşbəxtlik heç nə ilə ölçüyə gəlmir.

NƏ OLDU BÜLBÜLƏ KİM, QILDI GÜLÜSTAN TƏRKİN?

 ağlar yaşıl libasını dəyişmişdi. Topxana meşəsinin sinəsinə sanki əlvan yarpaqlardan toxunmuş xalı salınmışdı. Payız mehi arabir ağaclardan qızılı yarpaqları yerə səpələyirdi. Şuşada böyük bir izdiham var idi. Şəhər meydanı adamlarla dolu idi. Kiçikdən böyüyə hamı Xan qızının sarayına tərəf üz tutmuşdu. Kimsə “Segah” oxuyurdu:

*Nə oldu bülbülə kim, qıldı gülüstan tərkin?
Unutdu güllərini, etdi aşiyən tərkin.*

Şeir bağçasının ən ətirli çiçəyi sevənlərini tərək etmişdi. Şuşa camaatı Qarabağ şahzadəsi Xurşidbanu Natəvanla vidalaşırdı. Qarabağ xanlarının sonuncu varisi Xurşidbanu Natəvan xalqının sevgisi və məhəbbəti ilə dünyadan köçdü.

Baharda Şuşanın çəmənləri gül-çiçəyə boyananda Xan qızının bağında bir bülbül yuva qurmuşdu.

Bülbül oxuyan evdə əmin-amanlıq olar.

Bir də deyirlər ki, bülbül xeyir xəbər gətirir...

“**X**an qızı çox püxtə və xalqa mehriban adamdır. Həmişə füğəranı fikirləşib xalqını dövlətli olub xoşhal istəyəndir. Həmişə bu fikirdə olar ki, tamam xalqa xeyir versin və kömək etsin. Belə ki bu şəhərin abad olmağına o, səbəb olmuşdur.

O vaxt ki bu su qalaya gəlməmişdi, xalq çox zəhmət ilə keçinirdi. Bu barədə cəmi əhli-vilayətin boynunda Xan qızının haqqı var. Nəinki tək bir su, Allah-təala Xurşidbanu bəyimə uzun ömür kəramət etsin və onu Qarabağ camaatına çox görməsin”.

*Baharlı
Qarabağnamələr
1888-ci il*

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Xurşidbanu Natəvan.....	4
Məclisi-üns.....	8
Aşiq sözü haqq olar	10
Xeyir-dua.....	12
Ən gözəl hədiyyə.....	14
Gül dəftəri	16
Bənövşə	18
Qərənfil.....	19
Böyük xeyriyyəçi	20
Kəhrəba dənələr	22
Qarabağ atları	24
“Xan qızı” bulağı	26
Qarabağ xalçaları və tikmələr.....	28
Şəfali çiçəklər.....	30
Pəri bulağı	32
Xurşidbanu Natəvanın sarayı.....	34
Qızılgül.....	36
Nə oldu bülbülə kim, qıldı gülüstan tərkin?.....	38

www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az
info@eastwest.az

Buraxılışa məsul: Rafiq Kazimov
Dizayner: Nurlan Nəhmətov
Rəssam: Nəzrin Hacıyeva
Səhifələyici: Yeganə Rüstəмова
Korrektor: Arzu Quluzadə
Redaktor: Gültəkin Cəfərova
Texniki redaktor: Sevinc Yusifova
Baş redaktor: Nərgiz Cabbarlı
Texniki direktor: Allahverdi Kərimov
Nəşriyyat direktoru: Sevil İsmayılova

Çapa imzalanmışdır: 01.06.2023. Format: 60x90 ¹/₈.
Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi 5. Sifariş 21212. Tiraj 500

ŞƏRQ-QƏRB

“Şərq-Qərb” ASC-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+99412) 374 83 43
(+99412) 374 73 84

HUMAYUN SEVİNC

Larabağ
SAHZADƏSİ

HUMAYUN SEVİNC

Qarabağ ŞAHZADƏSİ

MƏCBURİ NÜSXƏ
№ _____

40.

F. Kəçəri adına
Respublika Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 132815

ŞƏRQ-QƏRB

arabağ Azərbaycanın qədim və tarixi torpağıdır. Bu torpaqda əcdadlarımızın izləri, ulu babalarımızın bizə miras qoyub getdikləri zəngin xəzinə var.

Başı buludlara dəyən dağlar, bumbuz bulaqlar, çinar meşələri, qədim abidələr əsrlərin sirrini özündə saxlayır.

Qarabağın zümrüd tacı Şuşa – Şərqi musiqi akademiyası, muğam beşiyi və dahi şairlərin, sənətkarların, alimlərin vətənidir.

Bu şəhərdə Qarabağ xanı Pənahəli xanın nəticəsi, məşhur şairə və xeyriyyəçi Xan qızı Xurşidbanu Natəvan yaşamışdır.

XURŞİDBANU NATƏVAN

uşada gözəl bir yay səhəri idi. Günəş dağların arxasından boy-
lanaraq qızılı şəfəqlərini ətrafa yayır, ilıq nəfəsi ilə təbiəti oyat-
mağa tələsirdi. Qarabağ xanı Mehdiqulu xan səhəri xoş xəbərlə
açdı – xanın qızı dünyaya gəlmişdi.

Günəşin xoş müjdəsi ilə doğulan körpəyə Xurşidbanu adını ver-
dilər.

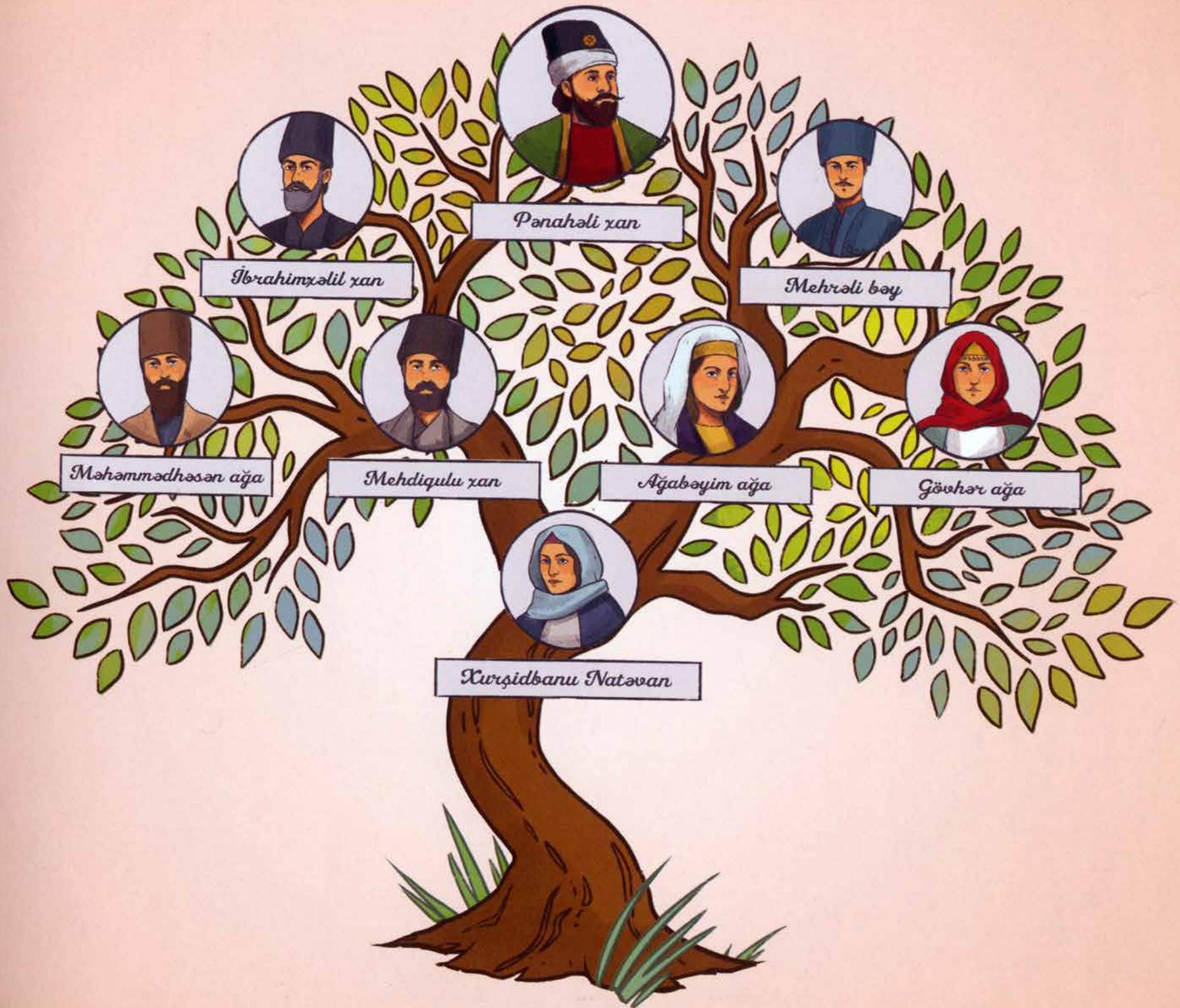
Xurşidbanu ailənin yeganə övladı olduğundan onu sarayda “Tək inci”
deyə çağırırdılar. El arasında isə o, “Xan qızı” kimi tanınırdı.

Sarayın ən yaxşı müəllimləri Xurşidbanunun təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olurdular. O, çox istedadlı və bacarıqlı idi, iti hafizəsi, gözəl nitqi vardı. Xan qızı çoxlu mütaliə edir, musiqi və incəsənətə böyük maraq göstərirdi.

Xurşidbanu şeir yazmağı sevirdi. Şuşanın əsrarəngiz təbiəti, ətirli çiçəkləri ona ilham verirdi. Yamacların yaşıl saçlarını bəzəyən tər bənövşələr, qayalardan süzülən büllur şələlələr, sarı bülbüllərin nəğməsi Xurşidbanunun incə qəlbində qeyri-adi hisslər oyadırdı.

O, şeirlərini “Natəvan” təxəllüsü ilə yazırdı. Xurşidbanu Natəvanın şeirləri dildən-dilə gəzir, xalq tərəfindən sevilirdi.

MƏCLİSİ-ÜNS

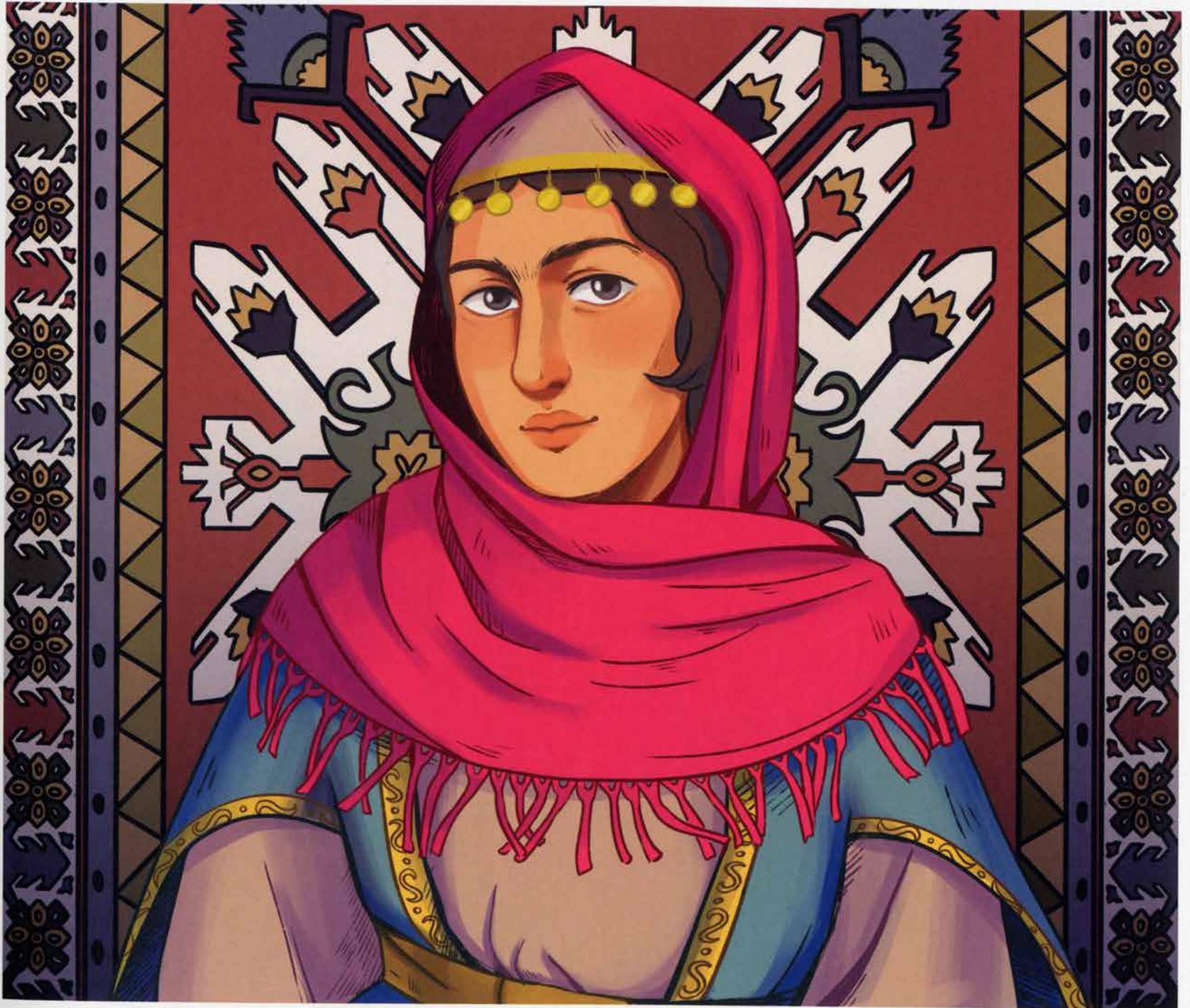

Üllü-çiçəkli bağçada çarhovuzun ətrafına məxmər üzlü kə-tillər düzülmüşdü. Yerə salınmış xalı üzərində oyma naxışlı rəhillər, döşəkçələr var idi. Bağçada gül bülbülü, bülbül gülü çağırırdı. Xan qızının məlahətli səsi “Məclisi-üns”ün başladığından xəbər verirdi:

*Əgərçi xoşdur mənə ətri, həm səfası gülün,
Cəfası çoxdu, nə hasil ki, yox vəfası gülün.*

Xurşidbanu Natəvan Şuşada “Məclisi-üns” adlı ədəbi məclis təşkil etmişdi. “Məclisi-üns” dostluq məclisi idi. Qarabağın məşhur şair və sənətkarları burada çıxış edir, şeirlər oxuyurdular. Hər kəs bu söz xəzinəsindən bir gövhər götürürdü.

Məclis musiqisiz keçməzdi. Elə ki tar-kaman dilə gələr, musiqi səslənərdi, bülbüllər də pərvazlanıb cəh-cəh vurardılar. Yay axşamlarında Xan qızının bağında Şuşanın məşhur xanəndələrinin ifası məclisə qeyri-adi bir rəng qatırdı. “Məclisi-üns”ün sədası hər tərəfə yayılmışdı.

AŞIQ SÖZÜ HAQQ OLAR

arabağın məşhur aşığı Abbasqulu “Məclisi-üns”ün yığıncaqlarında çalib-oxuyardı. O, ustalığı, sazda məharətli ifası ilə ad çıxarmışdı.

Aşıq Abbasqulunun təzə oxuyan vaxtları idi. Bir dəfə o, “Məclisi-üns”ün musiqi gecələrindən birində iştirak edirdi. Məclis Xan qızının bağında keçirilirdi. Şuşanın adlı-sanlı şair və musiqiçiləri də burada iştirak edirdilər. Abbasquluya çalib-oxumaq təklif edildi. O, Aşıq Valehin bir şeirini oxuyanda məclisin başında əyləşən Xurşidbanu Natəvan:

– Abbasqulu, şeiri düz demirsən, – deyə şeiri tamam əzbər söyləyib bu cür oxumağı məsləhət gördü.

Məclisdən sonra Natəvan aşığı yanına çağırırdır dedi:

– Sənin həm çalmağın, həm də oxuyub-oynamağın mənim çox xoşuma gəldi. Amma şeirləri düzgün oxuyub tələffüz etmirsən. Buna görə də

bizim məclisin yığıncaqlarında iştirak elə, şeir, qəzəl oxumağın üsullarını öyrən. Yaxşı sənətkar, hər şeydən əvvəl, şeiri, ədəbiyyatı kamil bilməlidir.

Xan qızının bu sözləri Abbasquluya çox təsir etdi. O, gecə-gündüz şeirlər axtarıb tapır, onları əzbərləyirdi. Axır vaxtlar şeirləri düzgün oxuması Xan qızının xoşuna gəldiyindən özünün bir neçə qəzəlini ona vermişdi. Aşıq Abbasqulu bu qəzəlləri şeir gecələrində, Şuşa məclislərində muğam üstə oxuyar, Xan qızının müdrik sözlərini unutmazdı.

XEYİR-DUA

rşın mal alan...

– Arşın mal alan...

– Bafta, tafta, boğça...

Şuşa məhəllələrində bir tacir əlində arşın və ipək boğça ilə gələrək ucadan bu mahnını oxuyardı. Böyük bəstəkar Üzeyir Hacıbəyli uşaqlıqda gördüyü bu səhnəni sonralar özünün məşhur “Arşın mal alan” əsərinə daxil etmişdi.

Üzeyir bəyin ailəsi Xurşidbanu Natəvanla tanış idi. Evləri də yaxınlıqda yerləşdiyindən Üzeyir şairənin bağçasından tez-tez tar, qaval, muğam səsləri eşidirdi. Ecazkar musiqi və Xan qızının şirin söhbətləri gənc Üzeyiri ovsunlamışdı.

Üzeyir bəy təhsilini davam etdirmək üçün Tiflisə getməyə hazırlaşdı. Yola düşməzdən əvvəl o, xeyir-dua almaq üçün Xurşidbanu Natəvanın yanına gəlmişdi. Şairə Üzeyirin alnından öpdü, ona yaxşı yol arzuladı. Sonra bir ayə oxuyub Üzeyiri “Quran”ın altından keçirdi və xeyir-dua verdi:

– Yolun açıq və işıqlı olsun. Qoy bu torpağın bəxş etdiyi istedad bilik və zəhmətinlə sənə uğurlar gətirsin. Harada olursansa ol, Qarabağın, Şuşanın – Vətənimizin adını uca tut.

Dahi bəstəkar və Şərqdə ilk operanın banisi Üzeyir Hacıbəyli Xan qızı Xurşidbanu Natəvanla bu görüşünü heç zaman unutmamışdır.

ƏN GÖZƏL HƏDİYYƏ

Məşhur fransız yazıçısı Aleksandr Düma Qafqaza səyahət edərkən Azərbaycana gəlmişdi. Məğrur Dərbənd qapıları, Qız qalası, ecazkar Şəki Xan sarayı, Qarabağ xalçaları Dümanı valeh etmişdi. Düma gözoşşayan mənzərələri seyr etdikcə rəssam dostu Moyne onların rəsmini çəkirdi.

Hər şey lap “Min bir gecə” nağıllarındakı kimi idi: göz qamaşdıran daş-qaşlar, zərif xalılar, sədəf və qızılı işləməli xəncərlər və daha nələr, nələr!

Böyük ədib ziyafətə dəvət olunmuşdu. O, Qarabağ hakimi Mehdiqulu xanın qızı, şairə Xurşidbanu Natəvanla görüşə tələsirdi. Zövqlə bəzədilmiş otağa ipək mütəkkələr döşənmiş, süfrəyə mis məcməyidə plov, nar, kişmiş, şərbət düzülmüşdü. Xan qızı zəngin milli libasında füsunkar görünürdü. O, qonağı ehtiramla qarşıladı.

– Xoşbəxtəm ki, səyahətimi misli-bərabəri olmayan bu əfsanəvi torpaqdan salmışam, – heyranlığını gizlətməyən Düma sözə başladı.

– Doğrudur, ulu babalarımızdan bizə miras qalan bu torpaqda möcüzələr, heyrətamiz gözəlliklər var, – deyər Natəvan cavab verdi.

– Sizin kimi xeyirxah əməlləri ilə məşhur, həm də gözəl şeirlər yazan Qarabağ şahzadəsi ilə tanış olmaqdan şərəf duyuram. Siz xalqınız üçün böyük işlər görürsünüz.

– Təşəkkür edirəm. Xalqımın xoşbəxtliyi və firavanlığı mənim üçün hər şeydən üstündür.

– Siz azadlıqsevər, cəngavər xalqsınız. Siz həmişə qalib olmuşunuz. Mən sizin igidliyi dillər əzbəri olan qəhrəmanlarınız haqda çox eşitmişəm, – deyə Düma sözüne davam etdi.

Sonra onlar Qarabağ və yerli adət-ənənələrdən söhbət açdılar. Xan qızının kübar davranışı, dünyagörüşü Dümanı heyran etmişdi. Ayrılkən Natəvan öz əlləri ilə naxışlar saldıği pul kisəsini və zərif ipəkdən tikilmiş iki arxalığı Aleksandr Dümaya bağışladı. Düma onları ən gözəl hədiyyə adlandırıb şairə ilə görüşdən qiymətli bir xatirə kimi saxlayacağına söz verdi.

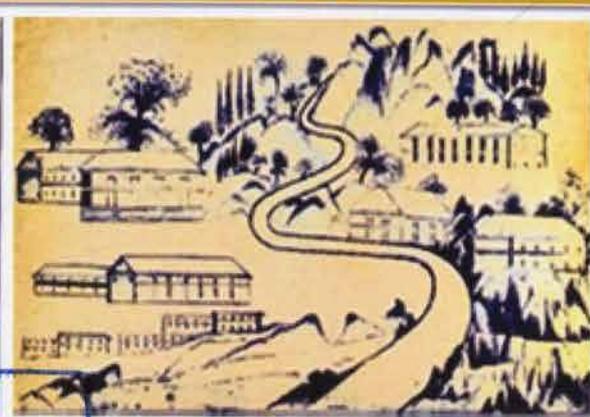
GÜL DƏFTƏRİ

Xurşidbanu Natəvan istedadlı rəssam idi. O, təbiət gözəlliklərini fırçanın köməyi ilə kətan, bəzən də kağız üzərinə köçürər, misralara çevirib "Gül dəftəri" adlı albomuna yazardı.

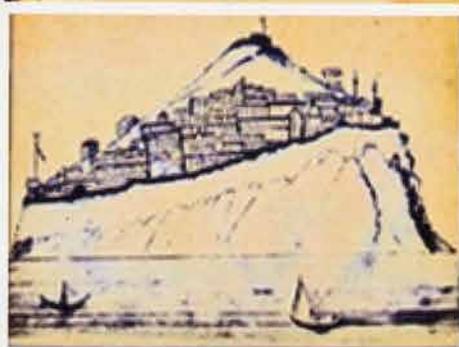
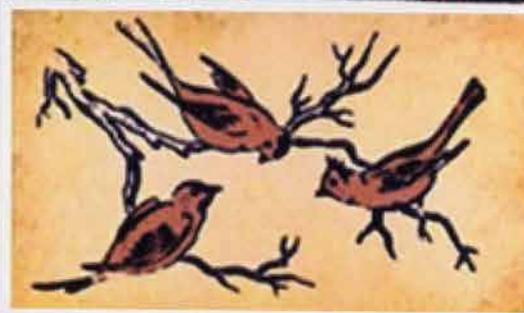
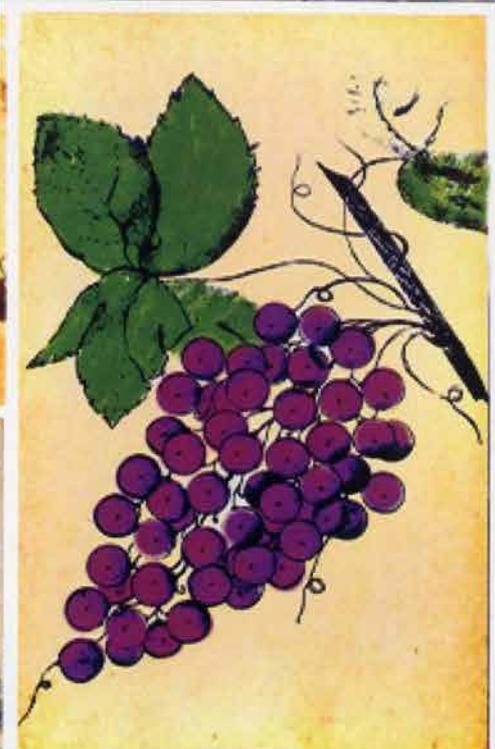
Xan qızı ipək saplar və rəngbərəng muncuqlarla toxuduğu "Gül dəftəri"ni incə naxışlarla bəzəmişdi. O, "Gül dəftəri"ni yazmağa başladığı tarixi albomun üzərinə hörmüşdü. Natəvan albomun bir üzünə hicri tarixi ilə 1304, qızılgül, bənövşə, digər üzünə isə miladi tarixi ilə 1886 və qovaq, şam ağacı təsvirlərini toxumuşdu.

"Gül dəftəri"ndən sanki Qarabağın min bir çiçəyinin ətri gəlirdi. Natəvanın sulu boya və karandaşla çəkdiyi nərgiz, süsən, qızılgül, yasəmən sehrlı bağçaya bənzəyirdi.

"Gül dəftəri"ndə Xan qızının səyahət zamanı çəkdiyi mənzərələr də əks olunmuşdu. Xurşidbanu Natəvan ən incə duyğularını, hiss və həyəcanını rəsmlərində canlandırır, təkrarsız sənət əsərləri yaradırdı.

Koçanlı adına
Respubilka Uşaq
KITARXANASI
INV. № 132815

BƏNÖVŞƏ

Fələk rənginə bənzər bu bənövşə,
Tutub səhraları hərsu, bənövşə!

Neçün gülşənlərin tərkin qılıbsan?
Düşübsən çöllərə dilcu, bənövşə!

Belə qəddin bükülmüş pirlərtək,
Deyirsən sübhü şam “yahu”, bənövşə!

Səni şövqü bahar aşüftə qılmış,
Çəkər aşiq olan qayğu, bənövşə!

Dilər ətrin könül badi-səbadan,
O zülfi-yartək xoşbu, bənövşə!

QƏRƏNFİL

Əni kimdir sevən bica, qərənfil?
Sənə mən aşiqi-şeyda, qərənfil!

Səni gülşən əra aşuftə gördüm,
Yəqin bildim tutub sevda, qərənfil!

Belə pəjmürdə hal ilə durubsan,
Düşər güllər əra qovğa, qərənfil!

Drığa kim, vəfasızdır bu gülşən,
Gedər bu teləti-ziba, qərənfil!

Üzündən pərdeyi-nazın kənar et!
Unutma aşiqi, haşa qərənfil!

BÖYÜK XEYRİYYƏÇİ

“**B**u məktəb xeyli uşağın təhsil almasına kömək edəcək. Otaqları da işıqlı və rahatdır. Görəsən, qonşu kənddən bura gəlmək çətin olmayacaq ki? Gələn il orada da məktəb tikdirəcəyəm. Nə qədər çox uşaq yazıboxuya, savad ala bilsə, millətimin gələcəyi işıqlı olar”, – deyə Xurşidbanu yeni tikdirdiyi məktəbin son hazırlıqlarını nəzərdən keçirdi.

Xurşidbanu Natəvan xalqını savadlı və xoşbəxt görmək istəyirdi. O, kəndlərdə məktəblər tikdirir, istedadlı uşaqları himayəsinə götürüb onlara təhsil verirdi.

Xurşidbanu atası Mehdiqulu xana məxsus kəndləri və böyük təsərrüfatı idarə edir, Şuşanın abadlığı üçün böyük işlər görürdü. Şuşa getdikcə gözəlləşirdi. Xan qızı yollar, körpülər tikdirdi. O, Şuşaya su kəməri çəkdirib camaatı içməli su ilə təmin etdi. Şəhərdə bulaq, buzxana, hamam tikdirdi.

Xurşidbanu Natəvan səfalı bir yerdə gözəl bağ saldırmışdı. Salxım söyüdlərin, çinarların kölgə saldığı, gül-çiçəyə qərq olmuş bağ şuşalılardan ən sevimli istirahət guşəsinə çevrilmişdi.

Xeyirxahlığına və nəcibliyinə görə xalq Natəvanı sevirdi. O, kasıblara əl tutur, ehtiyacı olanlara kömək edirdi. Bayram günlərində Xurşidbanu kimsəsiz uşaqları sevindirib diqqət və nəvazişini heç kimdən əsirgəməzdi.

Natəvanın xeyirxah əməlləri Qarabağın sərhədlərini aşdı. O öz vəsaiti ilə Bakıdan Şıx kəndinə yol çəkdirdi, vətəndən uzaqda oxuyan tələbələrin təhsil haqqını ödədi, Şamaxıda açılan qız məktəbinə yardım etdi.

Vətəni və xalqı üçün çalışmaq Xan qızının ən böyük amalı idi.

KƏHRƏBA DƏNƏLƏR

Kəhər atlar qoşulmuş fayton yolun kənarında dayandı. Uzaqda üfük qızarıb, qızardıqca dəniz kimi yırğalanan zəmini kəhrəba rənginə boyayırdı. Ləpələnən bu “dəniz” – qızıl saçaqlı, sarı sünbüllü taxıl zəmiləri idi.

Xurşidbanu Natəvan yeni növ buğda, darı, arpa yetişdirirdi. Çəkilən zəhmət bəhrəsini vermiş, biçin zamanı gəlib çatmışdı. İndi isə o, zəmilərə baş çəkməyə gəlmişdi.

Xan qızı faytondan düşüb ətrafa göz gəzdirdi. Xəfif meh əsdikcə taxıl zəmiləri zümzümə edirmiş kimi xışıldayıb səs salırdı. Bir azdan göz işlədikcə uzanan zəmi biçinçilərlə doldu. Başlarına ağ yaylıq bağlamış biçinçilər işə başladılar. Əllər havaya qalxıb-endikcə oraqların polad tiyələri günəş altında bərq vurub göz qamaşdırırdı. Hamıda bir coşqu, sevinc vardı. Oraqlar cingildəyir, sünbül dəstələri dərz bağlanıb səliqə ilə üst-üstə yığılırdı. Boz sərçələr atılıb-düşür, yerə tökülən dənələri dimdiklərinə alıb ora-bura uçurdular. Arabir biçilən cərgələr arasından səs eşidilirdi:

*Təzə buğda, tər buğda,
Xırman üstə sər buğda.
Ruzidir, bərəkətdir,
Çölə düşən hər buğda.*

*Qolunda var qüvvətin,
Arzum var, olsun mətin.
El yolunda baş qoyan
Qazanar el hörmətin.*

Bu xoş mənzərəni seyr edən Natəvan təzə biçilmiş sünböldən götürüb qoxuladı, sanki yenicə təndirdə bişmiş çörəyin ətrini duydu. Sevincdən dolan gözlərinə bir rahatlıq, arxayınlıq gəldi. Böyük həvəslə işləyən biçinçilərə baxıb zəmidən aralandı.

Fayton yavaş-yavaş irəliləyir, təkərlərin taqqıltısı eşidilməz olurdu. Külək isə kəhrəba zəmilərdən gələn səsi ətrafa yayırdı:

*El yolunda baş qoyan
Qazanar el hörmətin...*

QARABAĞ ATLARI

eyri-adi gözəlliği ilə seçilən Qarabağ atlarının şöhrəti bütün dünyaya yayılmışdı. Qarabağ xanlarının böyük at ılxıları vardı. Xankəndidə, Şuşada tez-tez at yarışları keçirilirdi. Şuşaya səfər edən səyyahlar, rəssamlar heç yerdə belə gözəl atlar görmədiklərini deyirdilər. At yarışları ilə yanaşı, çövkən, baharbəndi, yaylıq kimi atüstü oyunlar məşhur idi. Şuşa şəhərinin gerbində də qızılı rəngli Qarabağ atı təsvir olunmuşdu.

Xurşidbanu Natəvan da atçılıqla məşğul olur, yeni at cinsləri yetişdirirdi. Cıdır düzündə keçirilən bayram tədbirlərində ən şahənə və əzəmətli atlar Xan qızına məxsus idi. Onun bəslədiyi məxmər çullu, gümüş yəhərli Qarabağ atlarının sorağı hər tərəfə yayılmışdı. Əlyetməz, Xan, Maymun, Qarnıyırtıq adlı atlar məşhur idilər.

Ceyran kimi yaraşlıq, səkil ayaqlı Əlyetməz qısa məsafələrə qaçışda yel kimi ötürdü. Gözəlliyinə görə Maymun, yəni Xoşbəxt adlandırılan köhlən hündürlüyə hoppanmağa meyilli, uzaq yürüslərə dözümlü idi. Qarnıyırtıq çevik, boynu hündür duruşlu olub, güc və dözümdə geri qalmırdı. Qara gözlü, yel qanadlı Qarabağ atlarının şücaəti, qəhrəmanlığı haqda əfsanələr dolaşırdı.

“XAN QIZI” BULAĞI

uşa camaatı suyu min bir əziyyətlə kəhrizlərdən, Xəlfəli və Daşaltı çaylarının sahillərindən tuluqlara doldurub gətirirdi. Şuşanın içməli su problemi Xan qızını çox narahat edirdi.

O ən yaxşı ustaları Qarabağa dəvət edib Sarıbaba dağının ətəklərindən Şuşaya su kəməri çəkirdi. Sıldırım qayaların arası ilə qivrilib gələn sərin su şuşalılardan əziyyətinə son qoydu.

Natəvan ağ sal daşlardan gözəl bir bulaq da tikdirdi. Bulağın yaraşlıq çarhovuzu var idi. Çarhovuzun on iki gözündən dupduru su axırdı.

Bulağın açılışı günü Xan bağında böyük bir şadyanalıq vardı. Hər yerdən qonaqlar dəvət olunmuşdu. Şuşa camaatı böyük həyəcanla bulağın açılışına yığışmışdı. Alqış səsləri hər yanı bürümüşdü: “Xan qızının ömrü su qədər olsun!”, “Sağ olsun bəyim!”

Xanəndələr, sazəndələr çalib-oxuyur, şənliyə başqa bir büsat qatırdılar. Bayram libası geymiş qızlar səhənglərini doldurub bulaq başına yığışanlara su paylayırdılar. Xalq şairəyə böyük sevgi və hörmət əlaməti olaraq bulağa “Xan qızı” adını verdi.

GÜLƏBƏTİN KÖYNƏK, ABI NİMTƏNƏ YAXASINDA QIZIL DÜYMƏ GƏRƏKDİR.

Xurşidbanu Natəvanın ipək və tirmədən nəfis əl işləri, tikmələri vardı. Məxmər parça üzərində qızıl və gümüş saplarla toxuduğu zərif tikmələr gözəlliyi ilə insanı heyran edirdi.

Xan qızı xurcun, daraq qabı, araqçın üzərinə naxışlar salır, onları muncuq və incilərlə bəzəyirdi. Güləbətın tikməli yaxalıq, arxalıq, zərif biçimli nimtənə şairənin əllərinin incə toxunuşu ilə möhtəşəm görünüş alırdı. Xan qızının əl işləri və bənzərsiz tikmələri sər-gilərdə seçilir və yüksək qiymətləndirilirdi.

ŞƏFALI ÇİÇƏKLƏR

uşanın yaşıl donlu düzləri, meşələri şəfali çiçəklər və dərman bitkiləri ilə zəngindir. Şuşa çəmənlərində bitən qırxbuğum, çobanyastığı, gülxətmi, dağ nanəsi min bir dərдин dərmanıdır.

Xurşidbanu Natəvan xalq təbabətinin gözəl bilicisi idi. Qarabağın müalicəvi otlarından dərman, məlhəm hazırlayırdı. İnsanlar şəfa tapmaq üçün onun yanına gəlirdilər. Xan qızı bəzən xəstələri müalicə edib sağalana qədər evində saxlayırdı.

Şuşanın tanınmış təbibisi Mirzə Məhəmmədqulu Hakim Xurşidbanunun ailə həkimi idi. O, həkimlik və əczaçılıq sənətini dərindən bilirdi. Məhəmmədqulu Hakim Şərqi təbabətinə aid qiymətli kitablar yazmışdı. Xurşidbanu Natəvan bu nadir kitablardan və tibnamələrdən bəhrələnirdi.

Qarabağın təkçə ətir saçan gül-çiçəyi, rəngarəng təbiəti deyil, şəfali havası, əfsanələrə çevrilən çeşmələri, bulaqları da can dərmanı idi. Belə əfsanələrdən biri də Pəri bulağı haqda idi.

PƏRİ BULAĞI

arabağ elatında bir kişinin Pəri adlı qızı var idi. Bir dəfə elat camaatına xəstəlik üz verir. Pəri də xəstələnir. Onu təbibə, loğmana göstərsələr də, dərdinə əlac tapa bilmirlər. Pərinin ay bənizi gündən-günə saralıb-solur.

El-oba yaylağa köçəndə Pərinin atası da qızının arabasını köçdən ayırmır. Amma o, yaylaqda da sağalmır. Dumanlı-çiskinli günlərin birində Pəri elatdan aralanır.

Çox gəzib-dolaşdıqdan sonra gözəl mənzərəli bir yerə gəlib çıxır. Burada hər şey Pərinin xoşuna gəlir, turaclar, kəkliklər ondan qaçmır. O, yabarı bitkilərdən yeyir. Baldırğan, şəhlik otu, quzuqulağı və yemlik yedikcə iştahası artır, su içmək istəyir. Bir az aşağıda bir bulağın axdığını görür. Bulağın ətrafında yarpız, qantəpər, kəklikotu kolları bitmişdi. Pəri bulağın suyundan doyunca içir. Bir müddətdən sonra isə xəstəliyindən əsər-əlamət qalmır.

Bir gün Pəri burada nurani bir qoca ilə rastlaşır və başına gələnləri ona danışır.

Qoca deyir:

– Qızım, bütün elat xəstəlikdən, ölüm-itimdən əziyyət çəkir. Qəm-kədər meydanda at oynadır. Yuxuda görmüşəm ki, bu torpağın gülü-çiçəyi, dərman otları, sərin bulağının suyu xəstələrə həyat verir. Xeyli vaxtdır ki, çöllərə, meşələrə düşüb həmin yeri axtarıram. Səni həyata qaytaranları, sənə şəfa verənləri mənə göstər.

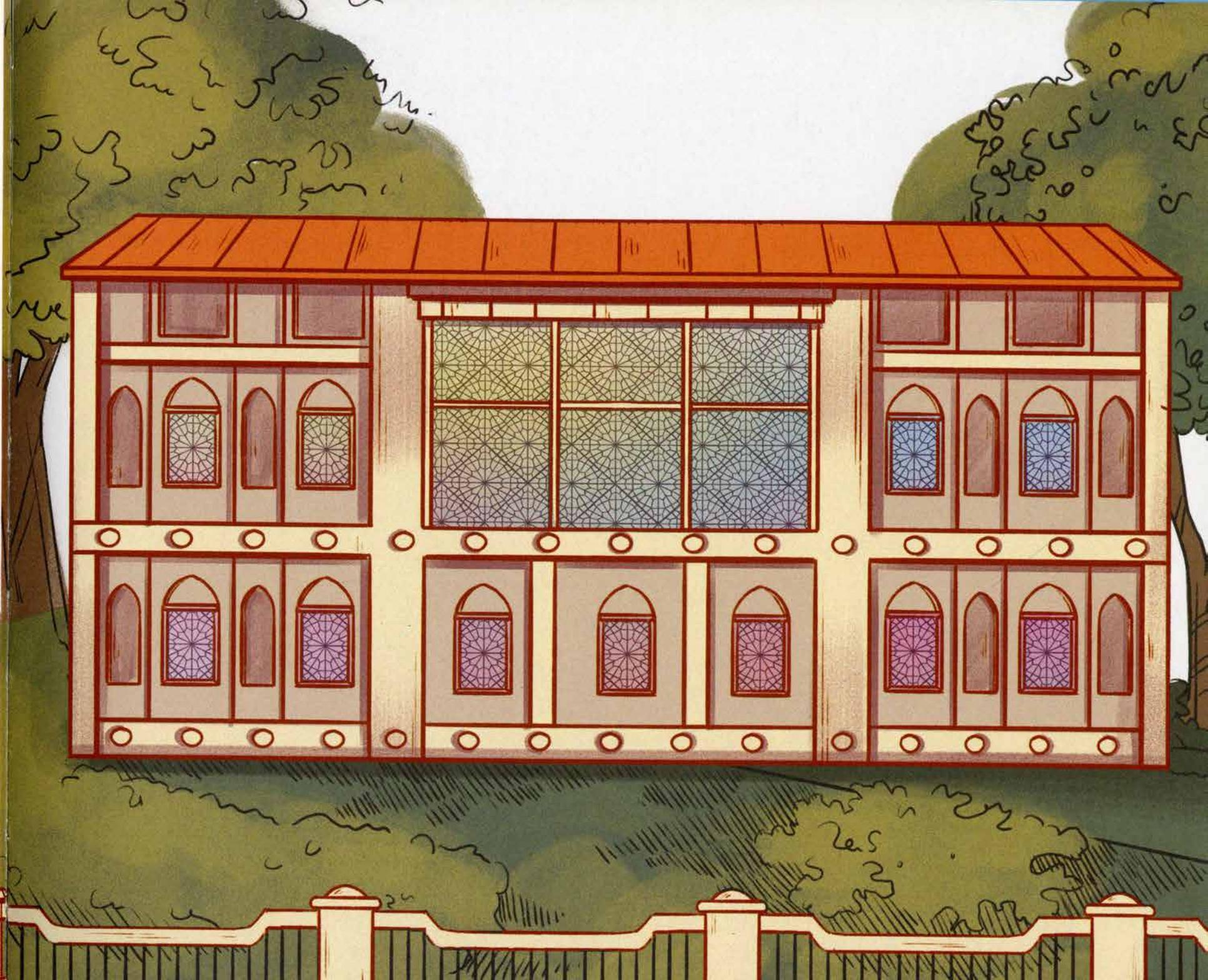
Pəri yediyi bitkiləri, bulağın yerini qocaya göstərir. Qoca çox sevinir və qızı evlərinə aparmağa söz verir. Pərinin ata-anası qızlarının sağ-salamat gəldiyini görür. Sevinclərindən yerə-göyə sığmayan valideynlər nurani qocaya dönə-dönə minnətdarlıq edirlər.

Pərinin sağalıb gəldiyini eşidən camaat onlara gözaydınlığı verir. Hamı səfali bulağın və sehrli otların möcüzəsindən xəbər tutur. Bulağın suyundan içən, bitkilərdən dadan xəstələr tezliklə sağalırlar. O vaxtdan bulağın adı “Pəri bulağı” qalır.

XURŞİDBANU NATƏVANIN SARAYI

Xurşidbanu Natəvanın sarayı Şuşa qalasının yaxınlığında yerləşirdi. İkimərtəbəli bu gözəl mülkü Şuşanın məşhur memarı Kərbəlayi Səfixan Qarabaği tikmişdir. Yaşılıqlarla əhatə olunmuş sarayın pəncərələri çarhovuzlu, gül-çiçəkli, gözoxşayan həyətə açılırdı. Sarayın aşağı mərtəbəsində yeddi otaq vardı. İkinci mərtəbədə isə əlavə otaqlar və böyük qonaq otağı yerləşirdi.

Sarayın ən füsunkar və mənzərəli guşəsi qonaq otağı idi. Hər tərəfdən şəkəli pəncərələrlə işıqlandırılan otağın döşəməsinə əlvan rəngli Qarabağ xalçası salınmışdı. Səhərlər rəngbərəng şüşələrdən içəri düşən günəş işığı xalça üzərində min bir rəngə çalırdı. Divarlardakı oyma naxışlar, freskalar otağa möhtəşəm görünüş verirdi. “Məclisi-üns”ün musiqili-şeyrli gecələri də burada keçirilirdi.

QIZILGÜL

Bir gün Xurşidbanu Natəvan eyvandan başı dumanlı Kirs dağıny seyr edirdi. Xəyalı isə Mil düzündən yenicə çəkdirməyə başladığı arxın işləri ilə məşğul idi. Bu zaman xidmətçi qız qapının ağzında göründü:

– Bəyim, bir nəfər gəlib, sizi görmək istəyir.

– Qoy gəlsin, – deyə Xurşidbanu başı ilə razılığını bildirdi.

Bir az keçmiş əyninə nimdaş çuxa geyinmiş bir qoca içəri daxil oldu. Otağa xoş bir rayihə yayıldı. Qoca gündən qaralmış əllərində bir dəstə qızılgül tutmuşdu.

– Xanım, bu gülləri özüm becərmişəm, sizə layiq bilib gətirdim, – qoca diləndi.

Natəvan üzündə xoş bir təbəssümlə gülləri alıb qoxuladı. Qocaya təşəkkür etdikdən sonra yüz manat pul verib yola saldı. Bunu gören xidmətçi qız dedi:

– Bəyim sağ olsun, o qızılgülün qiyməti iki şahıdan çox deyil. Bir dəstə gülə yüz manat verməyiniz məni təəccübləndirdi. Səxavətin də bir həddi var.

Natəvan qızılgüllərə nəvazişlə göz gəzdirərək dedi:

– Bizim yerlərdə səxavət pulla ölçülmür. Görürsən ki, o kişi ehtiyac içindədir. Gülü bəhanə edərək mənim yanıma gəlmişdir. Onu əliboş yola sala bilməzdim. Hər kasıbı sevindirəndə gözlərində gördüyüm xoşbəxtlik heç nə ilə ölçüyə gəlmir.

NƏ OLDU BÜLBÜLƏ KİM, QILDI GÜLÜSTAN TƏRKİN?

ağlar yaşıl libasını dəyişmişdi. Topxana meşəsinin sinəsinə sanki əlvan yarpaqlardan toxunmuş xalı salınmışdı. Payız mehi arabir ağaclardan qızılı yarpaqları yerə səpələyirdi. Şuşada böyük bir izdiham var idi. Şəhər meydanı adamlarla dolu idi. Kiçikdən böyüyə hamı Xan qızının sarayına tərəf üz tutmuşdu. Kimsə “Segah” oxuyurdu:

*Nə oldu bülbülə kim, qıldı gülüstan tərkin?
Unutdu güllərini, etdi aşiyən tərkin.*

Şeir bağçasının ən ətirli çiçəyi sevənlərini tərək etmişdi. Şuşa camaatı Qarabağ şahzadəsi Xurşidbanu Natəvanla vidalaşırdı. Qarabağ xanlarının sonuncu varisi Xurşidbanu Natəvan xalqının sevgisi və məhəbbəti ilə dünyadan köçdü.

Baharda Şuşanın çəmənləri gül-çiçəyə boyananda Xan qızının bağında bir bülbül yuva qurmuşdu.

Bülbül oxuyan evdə əmin-amanlıq olar.

Bir də deyirlər ki, bülbül xeyir xəbər gətirir...

“**X**an qızı çox püxtə və xalqa mehriban adamdır. Həmişə füğəranı fikirləşib xalqını dövlətli olub xoşhal istəyəndir. Həmişə bu fikirdə olar ki, tamam xalqa xeyir versin və kömək etsin. Belə ki bu şəhərin abad olmağına o, səbəb olmuşdur.

O vaxt ki bu su qalaya gəlməmişdi, xalq çox zəhmət ilə keçinirdi. Bu barədə cəmi əhli-vilayətin boynunda Xan qızının haqqı var. Nəinki tək bir su, Allah-təala Xurşidbanu bəyimə uzun ömür kəramət etsin və onu Qarabağ camaatına çox görməsin”.

*Baharlı
Qarabağnamələr
1888-ci il*

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Xurşidbanu Natəvan.....	4
Məclisi-üns.....	8
Aşiq sözü haqq olar	10
Xeyir-dua.....	12
Ən gözəl hədiyyə.....	14
Gül dəftəri	16
Bənövşə	18
Qərənfil.....	19
Böyük xeyriyyəçi	20
Kəhrəba dənələr	22
Qarabağ atları	24
“Xan qızı” bulağı	26
Qarabağ xalçaları və tikmələr.....	28
Şəfali çiçəklər.....	30
Pəri bulağı	32
Xurşidbanu Natəvanın sarayı.....	34
Qızılgül.....	36
Nə oldu bülbülə kim, qıldı gülüstan tərkin?.....	38

www.eastwest.az
www.fb.com/eastwest.az
info@eastwest.az

Buraxılışa məsul: Rafiq Kazimov
Dizayner: Nurlan Nəhmətov
Rəssam: Nəzrin Hacıyeva
Səhifələyici: Yeganə Rüstəмова
Korrektor: Arzu Quluzadə
Redaktor: Gültəkin Cəfərova
Texniki redaktor: Sevinc Yusifova
Baş redaktor: Nərgiz Cabbarlı
Texniki direktor: Allahverdi Kərimov
Nəşriyyat direktoru: Sevil İsmayılova

Çapa imzalanmışdır: 01.06.2023. Format: 60x90 ¹/₈.
Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi 5. Sifariş 21212. Tiraj 500

ŞƏRQ-QƏRB

“Şərq-Qərb” ASC-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.
AZ1123, Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17
Tel.: (+99412) 374 83 43
(+99412) 374 73 84

